Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados

Dr. iur. Ēriks Treļs

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
eriks.trels@gmail.com

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā noteikts: “Valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem.”

Kopš Latvijas valsts dibināšanas dienas un līdz pat mūsdienām aktualitāti nezaudē personu un sabiedrības drošības nodrošināšana, cīņa ar noziedzību, kā arī visu iedzīvotāju tiesību un likumīgo interešu aizsardzība. Šo pienākumu īstenošana ietilpst Valsts policijas uzdevumos.

Rakstā tiek pētīti policijas uzdevumi, to reglamentācija un īstenošana pirmajos Latvijas valsts pastāvēšanas gados, kā arī piedāvāts mūsdienu skatījums uz tā laika problēmām un to risinājumiem.

Atslēgvārdi: policijas tiesības, Latvijas policijas vēsture, policijas uzdevumi, policijas darbība.

Ievads

Latvijas Republika šogad svinēs savu 100. dzimšanas dienu. Novērojumi liecina, ka, tuvojoties Latvijas valsts dibināšanas simtgadei, sabiedrībā ir palielinājusies interese gan par valsts izveides laika notikumiem, gan par *interbellum* (latīņu val. – starpkaru) periodu.

Tuvojas arī cita nozīmīga diena – 2018. gada 5. decembrī simt gadu jubileju atzīmēs Valsts policija. 1918. gada 5. decembrī (tieši šī diena ir kļuvusi par Valsts policijas dibināšanas dienu) Tautas padome pieņēma noteikumus “Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu” [6]. Šo noteikumu 14. punktā tika noteikts, ka sabiedriskās kārtības un drošības apsargāšanai policijai jāveic vairāki uzdevumi, tostarp jāpārtrauc un jānovērš pārkāpumi, jāaizstāv pilsoniskās tiesības, kā arī jāuztur kārtība sabiedrības lietošanā nodotās vietās.

Vairāki no šiem uzdevumiem saskan ar mūsdienu normatīvo regulējumu. Likuma “Par policiju” 3. pantā noteikts, ka policijai ir šādi uzdevumi:

- garantēt personu un sabiedrības drošību;
- novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus;
- atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus;
- likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā;
- savas kompetences ietvaros izpildīt administratīvos sodus un kriminālsodus [10].

Pētot policijas uzdevumus un to reglamentāciju Latvijas normatīvajā regulējumā starpkaru periodā, kā arī šī regulējuma attīstību un lietošanas praksi, šīs publikācijas mērķis ir piedāvāt mūsdienu skatījumu uz tā laika problēmām un šo problēmu risinājumiem.

Veicot pētījumu, tika lietota galvenokārt vēsturiski tiesiskā metode: policijas tiesību attīstība, policijas uzdevumi un tiesiskais regulējums tika pētīts atbilstoši vēsturiskai hronoloģijai. Kā pamatoti norādījis profesors K. Dišlers, šī metode “palīdz noskaidrot tiesisko institūtu būtību, dažreiz arī normu īsto saturu, aplūkojot viņu attīstības gaitu” [21, 7]. Pētījumā tika izmantota arī salīdzinošā metode: salīdzināti normatīvie akti, kas nosaka policijas uzdevumus; analītiskā metode un citas vispārīgās pētniecības metodes, tostarp tiesību normu interpretācijas metodes.

Policijas uzdevumu īstenošana Latvijas atbrīvošanas kara (Brīvības cīņu) laikā

1918. gada 18. novembrī tika pasludināta Latvijas valsts nodibināšana. Dienu iepriekš, 1918. gada 17. novembrī, Tautas padomes dibināšanas sēdē vienbalsīgi tika pieņemta Latvijas Tautas padomes politiskā platforma [3]. Minētā dokumenta 6. nodaļas 1. punktā tika noteikts, ka Latvijas tautas milicija (tautas apsardzības spēks) Pagaidu valdības pārraudzībā organizē tautas apsardzību. 1918. gada 5. decembrī Tautas padome pieņēma citu nozīmīgu dokumentu “Pagaidu noteikumus par iekšējās apsardzības organizēšanu” [6]. Tiesību zinātniece K. Bite šo dokumentu nosauca par pirmās latviskās policijas dibināšanas tiesisko pamatu [17, 29].

Latvijas Republikas neatkarība bija pasludināta, tomēr tās teritorijā turpinājās kara darbība. Par spīti valsts grūtajai situācijai jaunizveidotajā Latvijas policijā sākās organizatoriskais darbs. Preventīvā darba pirmsākums ir policijas atpazīstamība. Jaunizveidotajai policijai nebija pietiekamu līdzekļu, lai visus policijas darbiniekus nodrošinātu ar formastērpu, un sākotnēji iedzīvotāji policijas kārtībniekus varēja atpazīt pēc īpašas piedurkņu nozīmes. Rīkojums par policijas formas apgērbu tika pieņemts 1919. gada 4. novembrī [28]. Tomēr pilnībā atteikties no atpazīšanas zīmēm un ieviest formastērpu Latvijas policija spēja tikai pēc 1926. gada 3. jūnija [14].

Karadarbības dēļ Pagaidu valdībai bija jāpārceļas uz Liepāju. Arī “policijas organizēšana” uz laiku tika pārtraukta, un iekšējās apsardzības nodaļas darbinieki reizē ar Pagaidu valdību izbrauca uz Liepāju [33]. Tomēr ne visi policijas darbinieki sekoja valdībai, daži esot slēpušies okupētajā teritorijā vai devušies uz ārzemēm [26]. Šajos grūtajos apstākļos darba netrūka gan Liepājā palikušajiem policijas spēkiem, gan policijas darbiniekiem no citām Latvijas vietām, kuri rada patvērumu šajā pilsētā.

1919. gada 11. februārī Latvijas Pagaidu valdība izdeva noteikumus “Par kara stāvokli” [8], kas ierobežoja cilvēku tiesības uz sapulci, gājieni un piketu brīvību. Noteikumi skāra arī politiskās brīvības, jo tika ierobežota biedrību un partiju darbība. Policijas darbinieki piedalījās arī visās publiskajās un biedrību sapulcēs, izrikojumos un priekšlasījumos, kā arī citos publiskajos pasākumos. Liepājā pretvalstisku aģitāciju un komunistisko propagandu aktīvi veica Latvijas valstiskās neatkarības pretinieki (informatīvais karš nav mūsdienu izgudrojums). Reaģējot uz šo darbību, ar iekšlietu ministra rīkojumu 1919. gada 4. martā tika aizliegta Liepājas krievu avīze *Лубавское русское слово*, savukārt 17. martā – latviešu laikraksts *Liepājas Arodnieks* [27].

Sakarā ar izsludināto karastāvokli militārajām iestādēm tika piešķirtas tiesības dot priekšrakstus vietējās administrācijas iestādēm un atcelt to rīkojumus, kā arī atsavināt karaspēkam nepieciešamos materiālos resursus. Karatiesas kompetencei tika pakļauti daži smagi kriminālnoziedzumi, par kuru izdarīšanu civilpersonām saskaņā ar noteikumu “Par kara stāvokli” 14. punktu draudēja pat nāvessods [8]. Starpkaru periodā izdotajā *Latvju mazajā enciklopēdijā* ir definēta karatiesa, kas raksturota kā ārkārtēja militārā tiesa, kura “darbojas kara darbības rajonā un kara stāvokli izsludinātos apgabalos, bet miera laikā var tikt sasaukta dažu politisku lietu iztiesāšanai, iztiesājot tikai tādas lietas, kur noziegums un apsūdzētā vaina nepārprotami skaidri un valsts drošība prasa vainīgā tūlītējo sodīšanu”, un tā “tiesā bez iepriekšējās izmeklēšanas, pie kam spriedums izpildāms 24 stundu laikā” [25, 1150].

1919. gadā Pagaidu valdības kontrolētajā valsts teritorijā nepietika policijas darbinieku, lai veiksmīgi cīnītos ar noziedzību. Tad arī radās ideja veidot pilsoņu paš aizsardzības nodaļas, kuras vēlāk pārtapa par aizsargu nodaļām [5]. Aizsargu nodaļu pienākums bija palīdzēt policijai apkarot noziedzumus, apsargāt satiksmes ceļus, aizturēt un nogādāt policijas iestādēs aizdomīgas personas, kā arī veicināt kārtības un drošības uzturēšanu savu pagastu robežās. Arī mūsdienās iedzīvotāji var izmantot ar likumu nostiprinātas iespējas piedalīties “paš aizsardzībā”, iestājoties Zemessardzē vai kļūstot par policijas palīgiem.

Kad 1919. gada 8. jūlijā Rīgā atgriezās Pagaidu valdība, Liepājā policijas spēki bija jau tiktāl nostabilizējuši savu darbību, ka varēja aktīvi iesaistīties spekulācijas [31; 39] un nelikumīgā alkohola aprites apkarošanā [38]. Šis jautājums bija aktuāls arī turpmākajos gados. Piemēram, 1922. gadā par “slepena degvīna izgatavošanu un tirgošanos ar to” tika piemēroti 1869 administratīvie sodi [45].

1920. gada 13. janvārī savu darbu Latvijas teritorijā izbeidza Latvijas strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku padomju valdība, un no šī brīža visā Latvijas valstī vara pilnīgi

pārgāja Tautas padomes un tās veidotās Pagaidu valdības rokās. Tomēr līdz mierīgai dzīvei bija vēl tālu.

1920. gada sākumā karadarbība Latvijas teritorijā vēl nebija beigusies, tomēr “policijai bija jāveic miera laika uzdevumi, piemēram, jāizsniedz atļaujas pārvietoties pa Rīgu nakts laikā, atļaujas iebraukšanai piefrontes joslā, atļaujas izbraukšanai uz ārzemēm. [...] bija jānodarbojas arī ar tādiem jautājumiem, kas policijai it kā nav raksturīgi – programmu, afišu, reklāmu cenvēšanu. Iekārtojot jaunās valsts dzīvi uz tiesiskiem pamatiem, policijai nācās būt par iestādi, kura uzrauga, lai visi noteikumi būtu kārtīgi izpildīti un lai valsts un sabiedrības intereses neciestu no atsevišķu indivīdu prettiesiskām darbībām” [17, 31].

Noziedzības līmenis gan toreiz, gan turpmākajos gados bija milzīgs. 1920. gadā tika reģistrēti 12 008 noziegumi (t. sk. 238 slepkavības un 627 laupīšanas), 1921. gadā – 13 265 (t. sk. 189 slepkavības un 452 laupīšanas), 1922. gadā – 9563 (t. sk. 174 slepkavības un 248 laupīšanas) un 1923. gadā – 7959 noziegumi (t. sk. 103 slepkavības un 148 laupīšanas) [34]. Pārskatā par Rīgas prefektūras darbības pirmajiem desmit gadiem, atsaucoties uz statistikas datiem, tika secināts, ka “Latvijas dibināšanas gados nepagāja gandrīz neviena diena, kad nenotika vairākas laupīšanas un slepkavības” [35]. Aprakstot to laiku, K. Vilde norāda: “Laupītāju bandas galvenā kārtā darbojās Latgalē pēc lielinieku izdzīšanas. Arī Ventspils, Jelgavas, Rīgas un Talsu apriņķī policija, ar karaspēka un aizsargu palīdzību, likvidēja laupītāju bandas.” [43, 137] Cīņā ar noziedzību, līdzīgi kā karadarbībā, upuri bija abām pusēm. Pirmos trīs Latvijas valsts pastāvēšanas gados (1919–1921), pildot dienesta pienākumus, krita 23 policijas darbinieki. Tomēr, pateicoties efektīvai policijas darbībai, noziedzības līmenis valstī turpmākajos gados samazinājās.

Policijas uzdevumu īstenošana tiesiskas valsts veidošanas laikā

1920. gada 17. un 18. aprīlī visā Latvijas teritorijā, izņemot tos apvidus, kas bija okupēti, notika Satversmes sapulces vēlēšanas. Latvijas tauta ievēlēja savu pirmo parlamentu – Satversmes sapulci. Latvijas pamatlikuma – Latvijas Republikas Satversmes – izstrādāšanai bija nepieciešams ilgāks laiks, tāpēc jaunievēlētā Satversmes sapulce pieņēma divus likumus, “kuri kopā sastāda Latvijas otro pagaidu satversmi” [21, 72]. Profesora K. Dišlera ieskatā, pirmā Latvijas pagaidu satversme bija Latvijas Tautas padomes politiskā platforma [3]. Pirmais no pieņemtajiem normatīvajiem aktiem bija “Deklarācija par Latvijas valsti”, un tas sastāvēja tikai no diviem pantiem. Pirmajā pantā tika noteikts, ka “Latvija ir patstāvīga un neatkarīga republika ar demokrātisku valsts iekārtu”, savukārt otrajā pantā tika deklarēts, ka “Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai” [1]. Otrajā tiesību aktā – “Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumos” – Satversmes sapulce tika pasludināta par Latvijas valsts suverēnās varas nesēju, un par tās uzdevumu tika noteikts “izstrādāt un izdot valsts pamata un agrārās reformas likumus” [4], paredzot, ka sava uzdevuma veikšanas periodā Satversmes sapulce darbojas kā parlamentārā likumdevēja iestāde.

Satversmes sapulces galvenais uzdevums bija Latvijas Republikas Satversmes izstrādāšana un pieņemšana. Tika iecerēts Latvijas Republikas Satversmi veidot divās daļās, pirmajā daļā ietverot noteikumus, kas regulē valsts iekārtu, bet otrajā daļā nosakot pilsoņu tiesības un pienākumus [21, 177–180]. Latvijas Republikas Satversmes pirmā daļa tika pieņemta 1922. gada 15. februārī [2], bet otrā daļa tika noraidīta politisko partiju nesaskaņu dēļ. Latgales reģionālo partiju pārstāvjus neapmierināja tas, ka netika minēta Latgales autonomija, un sociāldemokrātus neapmierināja, ka netika pieļautas tiesības uz streiku kā politiskas cīņas līdzekli [18].

1922. gada 7. novembrī plkst. 12.00 dienā vienlaikus ar Latvijas Republikas Satversmes stāšanos spēkā uz pirmo sēdi sanāca jaunievēlētā Saeima. Šajā dienā Jānis Čakste, kurš pēc septiņām dienām kļuva par pirmo Latvijas Republikas prezidentu, svinīgā runā teica, ka Latvijas Republikas Satversme “būs tas pamats, uz kura varēs darboties iestādes un valdības personas labāki un pilnīgāki, nekā tas līdz šim bija iespējams. Mēs cerēsim visi un būsīm pārliecībā, ka šī jaunā Satversme mums līdzēs galīgi nodibināt Latvijā likumību un taisnību un līdz ar to tautas labklājību un kārtību” [20, 81–82].

Ņemot vērā, ka Latvijas Republikas Satversmes otrā daļa netika pieņemta, svarīgi bija cilvēktiesības nostiprināt citos likumos. 1923. gada 18. jūlijā pieņemtajā likumā “Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām” Latvijas iedzīvotājiem tika nodrošinātas tiesības brīvi apvienoties biedrībās, politiskajās organizācijās un reliģiskajās apvienībās [7]. Tomēr likumam bija arī negatīvā puse, jo biedrošanās brīvību aktīvi izmantoja arī demokrātiskās Latvijas pretinieki – komunistiskās un kreisās ekstrēmistiskās organizācijas. Piemēram, 1932. gada 19. janvārī Rīgas apgabaltiesā tika reģistrēta Latviešu tautas apvienība “Ugunskrusts” [30, 7]. Šī latviešu nacionālistiskā organizācija pauda krasī antisemitiskus uzskatus, kā arī uzstājās pret Latvijā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi pastāvošo parlamentāro demokrātiju.

Ar “Ugunskrusta” darbību bija cieši saistīta Sporta un morāliski fiziskās audzināšanas biedrība “Tēvijas sargs”. Abās organizācijās valdošā militārā kārtība Iekšlietu ministrijai deva pamatu konstatēt, ka šo organizāciju darbība ir pretrunā ar to statūtiem. 1933. gada 12. aprīlī Rīgas apgabaltiesa pieņēma lēmumu par Latviešu tautas apvienības “Ugunskrusts” slēgšanu. Tomēr “Ugunskrusts” turpināja savu darbību ar jaunu nosaukumu – 1933. gada 12. maijā Rīgas apgabaltiesa kā politisku organizāciju reģistrēja Latviešu tautas apvienību “Pērkoņkrusts”. Šī organizācija gandrīz pilnībā pārņēma “Ugunskrusta” organizatorisko struktūru, biedrus un ideoloģiju. 1933. gada 15. decembrī Saeima pieņēma lēmumu par Latviešu tautas apvienības “Pērkoņkrusts” kā Latvijas demokrātiskai republikai naidīgas organizācijas slēgšanu. Tika apcietināti 35 organizācijas vadības pārstāvji un izdarītas kratīšanas 300 pērkoņkrustiešu dzīvokļos. Par spīti aizliegumam “Pērkoņkrusts” turpināja savu darbību, apvienojoties organizācijās ar citu nosaukumu, no sākuma kā “Jaunā Latvija”, bet pēc tās slēgšanas kā Kultūras un sporta veicināšanas biedrība “Dzimtene”.

Līdzīga situācija bija ar valstī aizliegto Komunistisko partiju. Tās aktivisti iefiltrējās citās organizācijās un arodbiedrībās un, ja tās tika slēgtas, atjaunoja savu darbību ar citu

nosaukumu. Pārskatā par Iekšlietu ministrijas darbību pirmajos piecos valsts pastāvēšanas gados teikts, ka 1922. gadā “komunisti savu ideju realizēšanai ķērās pie sevišķi rafinētiem paņēmieniem, un cīņa ar viņiem kļuva vēl grūtāka kā iepriekšējos gados. Lai slēptos zem legalitātes maskas, komunistu vadošie orgāni diktēja saviem biedriem iestāties legālās organizācijās: partijās un arodbiedrībās, kā arī rūpēties tikt ievēlētam pašvaldību iestādēs un iestāties dienestā valdības iestādēs. Sevišķi parocīgas komunistiem viņu ideju popularizēšanai bija arodbiedrības, un tādēļ komunisti ar visiem spēkiem ierīkoja Rīgas arodbiedrību centrālbiroju, lai no tā runātu uz strādnieku masām un uzņemtos par Latvijas strādnieku faktiskiem vadoņiem” [33].

1923. gada 18. jūlijā tika pieņemts likums “Par sapulcēm”, kas noteica tiesības sapulcēties “mierīgi un neapbruņoti”, kā arī sapulcēs – vārda un valodas brīvību [11]. Nepieciešamība pēc jauna likuma, kas reglamentētu pasākuma gaitu, parādījās pēc 1923. gada 1. maija notikumiem Rīgā, kad pasākumu laikā notika sadursmes starp sociāldemokrātiem un nacionālistiem, kā arī ar policijas darbiniekiem (divi policijas darbinieki guva traumas). Esplanādē “no sociāldemokrātu tribīnes puses atskanēja atsevišķi revolvera šāvienī” [36]. Sadursmēs kopumā bija cietušas 16 personas, no tām divas ar šautām brūcēm tika ievietotas slimnīcās. Šo notikumu izmeklēšanai tika iecelta komisija Ministru prezidenta J. Pauļuka vadībā, kurā piedalījās arī iekšlietu, ārlietu, tieslietu un aizsardzības ministrs [37]. Pulcēšanās brīvība valstī tika plaši izmantota. Statistikas dati liecina, ka 1923. gadā Rīgas pilsētas teritorijā vien policijas klātbūtne tika nodrošināta 1104 pasākumos [41].

1929. gada 17. oktobrī Ministru kabinets pieņēma Policijas iekārtas noteikumus [13]. Saskaņā ar noteikumiem policijas uzdevums bija “rūpēties par noziedzību novēršanu, pārtraukšanu un vispār apkarošanu, gādāt par sabiedrības drošības, kārtības, tikumības un miera uzturēšanu, palīdzēt posta un nelaimes gadījumos, kā arī pārzināt sanitāro uzraudzību un izpildīt citus ar attiecīgajiem likumiem un noteikumiem uzliktus pienākumus”. Policija tika iedalīta Kārtības policijā, Kriminālā policijā un Politiskā policijā. Tika atrunāts, ka Dzelzceļa policija ietilpst Kārtības policijas sastāvā.

Saskaņā ar noteikumu 10. punktu Kārtības policijas uzdevums bija apkarot noziedzību, gādāt par sabiedriskās drošības un kārtības uzturēšanu un izpildīt citus ar attiecīgajiem likumiem, rīkojumiem un saistošiem noteikumiem uzliktus pienākumus. Tika noteikts, ka policijai “jāapcietina bez sevišķas pavēles: acīm redzami piedzērušie, garā slimie un citi, kuru atrašanās brīvībā saistīta ar briesmām viņiem pašiem vai citiem pilsoņiem” [13].

Policijas darbu ar iedzīvotājiem labi ilustrē Rīgas prefektūras darbības rezultāti. Tolaik apkopotie statistiskie dati liecina:

“1919. gadā Rīgas policija ir saņēmusi un dažādās lietās izpildījusi 55 000 ienākušos rakstus. Turpretim 1928. gadā ienākušo rakstu kopskaits ir pieaudzis 10-kārtīgi un sniedzas pie 507 043. Bet visos 10 pastāvēšanas gados Rīgas pils. policija ir izpildījusi pāri par 4,5 miljona ienākušos rakstus [...]. Tajā pat laikā Rīgas policija ir sarakstījusi 164 474 protokolus, no kuriem 38 564 ir par obligatorisko noteikumu neievērošanu,

*Ēriks Treļš. Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos
Latvijas valsts pastāvēšanas gados*

24 085 par piedzeršanos un trokšņošanu, 12 962 par miera un kārtības traucēšanu, 14 641 par nelaimes gadījumiem utt. Jāatzīmē, ka policijas sarakstāmo protokolu skaits aizvien pieaug, jo 1919. gadā bija sarakstīti tikai 6262 protokoli, 1925. gadā – 19 142, bet 1928. gadā jau – 25 484 protokoli” [35].

Policijas iekārtas noteikumu 24. punktā noteikts, ka Kriminālajai policijas uzdevums ir atklāt un apkarot kriminālnoziedzumus [13]. Rakstā “Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā”, kas 1930. gada 28. janvārī tika publicēts *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesī*, norādīts, ka “Kriminālpolicijas darbība paliek arvien sekmīgāka” un “slepkavību skaits 1928. gadā samazinājies par 12,7 %” (1928. gadā bija 196, savukārt 1929. gadā – 170 slepkavības) [32]. Tālāk rakstā ir uzsvērts, ka 40 % no visām izdarītām slepkavībām notikušas Latgalē un ka 70 gadījumos slepkava bijis alkohola reibuma stāvoklī. Tajā pašā laikā par 12 % bija pieaudzis izdarīto laupīšanu skaits (1928. gadā – 126, savukārt 1929. gadā – 140 laupīšanas). Galvaspilsēta ar 41 laupīšanu bija ierindojusies pirmajā vietā pēc laupīšanu skaita. Zādzību skaits attiecīgajā periodā palika gandrīz nemainīgs (1928. gadā – 12 581, savukārt 1929. gadā – 13 059 zādzības). “Kriminālpolicijas darbību raksturo atklāto noziegumu skaits. Slepkavības atklātas: 1929. gadā – 84,1 %, 1928. gadā – 81,6 %, 1927. gadā – 80,7 %. Laupīšanas atklātas: 1929. gadā – 79,2 %, 1928. gadā – 73 %, 1927. gadā – 67,1 %. Zādzības atklātas: 1929. gadā – 72 %, 1928. gadā – 68,1 %, 1927. gadā – 71,5 %” [32]. Pirmajos desmit valsts pastāvēšanas gados Rīgas prefektūras “aresta telpās, bez iecirkņos aizturētiem, līdz 1929. gadam ievietotas 17 081 persona (to starpā arī kriminālpolicijas aizturētie noziedznieki)”. Savukārt K. Vilde publikācijā par policijas veikumu tās darbu noziegumu atklāšanā raksturo pozitīvi, rakstot, ka “noziegumu atklāšana norit sekmīgi, jo neatklāts paliek visai niecējams svarīgāko noziegumu skaits” [43, 137].

Politiskās policijas uzdevums saskaņā ar Policijas iekārtas noteikumu 32. punktu bija “atklāt un apkarot noziedzības, kas vēršas pret valsts demokrātisko iekārtu un drošību” [13]. Rakstā “Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā” uzsvērts, ka Politiskās policijas darbs šajā jomā “bijis ļoti sekmīgs pretvalstiskas – lielnieciskās – kustības apkarošanā. Pēc kreiso arodbiedrību slēgšanas 1928. gadā šī kustība sāka iet uz leju, jo zuda iespēja izplatīt komunisma idejas legālā ceļā strādnieku masās. Visas pūles atjaunot šādu darbību, pateicoties politiskās policijas enerģiskai darbībai, ir bijušas veltas. Tāpat daudzo nelegālo komunistisko organizāciju atklāšana un svarīgu Kominternas agentu apcietināšana atstājusi lielu iespaidu nelegālā kustībā, to gandrīz iznīcinot” [32].

Kā jau tika minēts, policija tolaik bija iesaistīta arī tai neraksturīgu uzdevumu īstenošanā. Līdz 1929. gadam Rīgas policija bija izsniegusi vairāk nekā 600 000 Latvijas pasu, jo daudzi bija nozaudējuši savus personu apliecinošus dokumentus:

“[...] nozaudēto pasu un citu dokumentu skaits vien no 1920. līdz 1928. gadam sniedzas pie 34 834, t. i., Rīgā ik dienas, caurmērā ņemot, ir pazaudētas pa 11 pases vai citu dokumentu.” [35]

Tajā pašā laikā tika izsniegtas uzturēšanās, izbraukšanas un citas atļaujas ārzemniekiem: “Latvijas pavalstniecībā uzņemti 8166 ārvalstnieki un izraidīti kā nevēlami

un Latvijai kaitīgi – 3813 ārvalstnieki.” [35] Vienai no Rīgas prefektūras struktūrvienībām – Adrešu birojam – bija uzticēta iedzīvotāju dzīvesvietas reģistrācija. Statistiskie dati liecina, ka Adrešu birojs “pastāvēšanas laikā ir reģistrējis 786 111 Rīgā iebraukušas personas, bez kurām vēl reģistrētas: 435 918 personas, kā dzīvokļus mainījušas, 285 679, kā dokumentus (pases) mainījušas, 270 860, kā iebraukušas viesnīcās, 36 693, kā iebraukuši emigranti, un 16 360 personas, kā uzņemtas slimnīcās. Tātad Adrešu birojā līdz 1929. gada 1. janvārim bija pierakstīta pavisam 1 831 621 persona, bet tajā pat laikā bija izrakstītas 1 240 027 personas, no kurām 400 971, kā aizbraukušas no Rīgas, 266 118, kā aizbraukušas no viesnīcām, 268 576, kā dzīvokļus mainījušas” [35]. Papildus minētajam Rīgas policijas darbības efektivitāti un funkciju dažādību apliecina šādi dati:

“No 1919. līdz 1929. gadam visos Rīgas prefektūras iecirkņos: ienākuši 3 371 124 raksti un 95 910 telefonogrammas, pierakstīti 136 874 un izrakstīti 98 835 ārzemnieki, noturētas 11 174 sapulces, 38 021 izrikojums, izdotas 30 557 apliecības, sarakstīti 164 474 protokoli un iekasēti Ls 10 258 670 dažādu nesamaksātu nodokļu un sodu.” [35]

Minētie uzdevumi tika īstenoti papildus policijas uzdevumiem, kas tradicionāli ir policijas kompetencē. Policijas darbības efektivitāte nemazinājās arī turpmākajos gados.

Policijas uzdevumu īstenošana autoritārā valsts režīma priekšvakarā

1933. gada 24. aprīlī Latvijas Republikas Saeima pieņēma Sodu likumu [16]. Tieslietu ministrijā tika izveidota komisija, kurā darbojās 35 “priekšstāvji no visiem ieinteresētajiem resoriem” [42]. Astoņu gadu laikā komisijas darbības rezultātā tika izstrādāts Latvijas Sodu likuma projekts, kam “Saeimas juridiskā apakškomisija pārstrādāja projekta vispārējo daļu” [22, 196]. Tiesību zinātnieks A. Niedre pamatoti norāda, ka “ar 1933. gada Sodu likumu tika saskaņoti principiālie jautājumi, kas attiecas uz Krimināllikuma saturu, – gan par vainas formām, līdzdalības jautājumiem, fiziskas personas atbildību juridiskās personas lietās, naudas sodu piemērošanu un aizstāšanu, gan arī par noziedzīgiem nodarījumiem pret personu, pret īpašumu, valsts institūciju dienestā utt. Krimināllikuma projekta normas pēc to būtības salīdzinātas ar Vācijas, Zviedrijas, Dānijas Kriminālkodeksa atbilstošām normām” [29]. Jāpiebilst, ka tolaik valodas jomā valdīja ļoti demokrātiski noteikumi. Saeimas kārtības rullis ļāva deputātiem uzstāties ar runām vācu un krievu valodā [15]. Spilgtākais šādas politikas piemērs ir Sodu likums, kura likumprojekts tika izstrādāts krievu valodā. Minētais “fakts spilgti raksturo grūto pāreju uz latviešu valodu Latvijas Republikas jurisprudencē, jo bija jāveic ievērojams darbs tiesību terminoloģijas izstrādāšanā latviešu valodā” [24, 264]. Papildus jāatzīmē, ka Sodu likumā nebija paredzēts nāves sods, kas tolaik bija ļoti progresīvs solis, jo daudzās civilizētās valstīs šāds sods pastāvēja un turpina pastāvēt joprojām.

Lai nostiprinātu tiesisko kārtību valstī, Ministru kabinets 1933. gada 27. aprīlī apstiprināja noteikumus “Policijas iekārta”. Noteikumu 1. punktā tika reglamentēti

uzdevumi policijai. Tai tika uzdots “rūpēties par noziedzīgu nodarījumu novēršanu, pārtraukšanu un vajāšanu, gādāt par sabiedriskās drošības, kārtības, miera un tikumības uzturēšanu, palīdzēt posta un nelaimes gadījumos, kā arī izpildīt citus ar attiecīgiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām uzliktus pienākumus” [12].

Līdzīgi kā 1929. gada 17. oktobra Policijas iekārtas noteikumi [13], arī jaunie noteikumi piešķīra Kārtības policijai, Kriminālajai policijai un Politiskajai policijai dažādu kompetenci. Jāatzīmē, ka minēto struktūrvienību kompetence un noteiktie uzdevumi sakrīt ar mūsdienu normatīvajā regulējumā noteikto [10]. Noteikumu 9. punktā tika noteikts, ka

“Kārtības policijas uzdevums ir apkarot pārkāpumus, noziegumus un smagus noziegumus, gādāt par sabiedriskās drošības, kārtības, miera un tikumības uzturēšanu un izpildīt citus ar attiecīgiem likumiem, noteikumiem un instrukcijām uzliktus pienākumus. Viņai jāapcietina bez sevišķas pavēles acīmredzami piedzērušies, garā slimi un citi, kuru atrašanās brīvībā saistīta ar briesmām viņiem pašiem vai citiem pilsoņiem.” [13]

Ministru kabineta 1933. gada 27. aprīļa noteikumu “Policijas iekārta” 21. punktā noteikts, ka Kriminālajai policijai ir uzdevums “apkarot un atklāt smagus noziegumus, kā arī noziedzīgus nodarījumus, kuri prasa ilgstošu novērtēšanu” [13]. Savukārt noteikumu 27. punktā minēts, ka “Politiskās policijas uzdevums ir atklāt un apkarot noziedzīgus nodarījumus, kas vēršas pret valsts iekārtu un drošību” [13].

Policijas uzdevumu īstenošanas kvalitāti, neapšaubāmi, ietekmē policijas darbinieku izglītības līmenis. Diemžēl jākonstatē, ka starpkaru periodā Latvijā policijas darbinieku izglītības līmenis bija zems. Statistiskie dati liecina, ka 1930. gadā no 2393 policijas darbiniekiem pabeigta augstākā izglītība bijusi tikai četriem, 1931. gadā – sešiem no 2403, 1932. gadā – septiņiem no 2432, 1933. gadā – sešiem no 2397, 1934. gadā – septiņiem no 2409, 1935. gadā – sešiem no 2452, 1936. gadā – 10 no 2589, 1937. gadā – 10 no 2614 darbiniekiem [44, 107].

Neapmierinoša situācija bijusi arī ar policijas darbinieku arodizglītību.

“1936. gadā no 2412 strādājošajiem prefektūru, apriņķu policijas un Dzelzceļu policijas iecirkņu priekšniekiem un zemākiem ārējā dienesta darbiniekiem pilnu policijas skolas kursu bija beiguši 1328 (55 %) cilvēki: (1) iecirkņu priekšnieki – 5 no 76, (2) lauku policijas iecirkņu Kriminālpolicijas uzraugi – 24 no 54, (3) rajonu uzraugi – 109 no 223, (4) vecākie policijas kārtibnieki – 489 no 806, (5) jaunākie kārtibnieki – 701 no 1227.” [44, 107].

Šie dati liecina, ka tikai 7 % no visiem policijas iecirkņu priekšniekiem bijusi arodizglītība.

Vērtējot situāciju valstī kopumā, jāatzīmē, ka starpkaru periodā “nedaudz vairāk par 10 gadiem ilgusi demokrātija nespēja nodrošināt valsts tautsaimniecības uzplaukumu, tā vietā zēla korupcija, finanšu un politiski skandāli” [23, 49]. Arī Latvijas politiskie spēki tolaik bija ļoti sadrumstaloti, kas negatīvi ietekmēja valsts stabilitāti. Starpkaru periodā Latvijas politiķi nevarēja izveidot stabilu valdību, par ko liecina fakts, ka 14 gadu laikā bija 13 dažādas valdības [40, 386–396].

1934. gadā naktī no 15. uz 16. maiju Ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa vadībā Latvijas Republikā notika apvērsums. Parlamentārā republika beidza pastāvēt, un to, rupji pārkāpjot Latvijas Republikas Satversmi, nomainīja autoritārs valsts režīms. Armijas daļas, policija un aizsargi, rīkodamies kopīgi, neuzkrītoši ieņēma visus stratēģiski svarīgos objektus: Saeimas namu, valdības iestādes, tiltus, pastu, telegrāfu un citus objektus. Apvērsums notika klusi un mierīgi, bez asiņaina terora. Apvērsumu veicināja vairāki apstākļi: nopietna politiskā krīze; daudzo politisko partiju sašķeltā Saeima; plašs korupcijas rādītājs parlamentārajā Latvijā; tas, ka apvērsumu vadīja Ministru prezidents, tātad augstākās izpildvaras pārstāvis; to atbalstīja policijas, armijas un aizsargu organizāciju vairākums; tautas neiejaukšanās.

Pēc apvērsuma tika apturēta visu politisko partiju darbība, un “partiju likvidēšanu liela daļa sabiedrības pat apsveica” [24, 264–267], tika padzīta Saeima un vēlētais pašvaldību institūcijas, apcietināti demokrātijas iekārtas aktīvākie piekritēji. Tika nodibināta stingra cenzūra – 1934. gadā tika slēgti 54 laikraksti un 14 žurnāli [19, 206]. Tika aizliegtas politiskās sapulces un demonstrācijas. Visā Latvijā uz sešiem mēnešiem tika izsludināts karastāvoklis, kas pēc tam vairākkārt tika pagarināts.

Autoritārais režīms Latvijā pastāvēja diezgan neilgi – no 1934. gada 15. maija līdz 1940. gada 20. jūnijam. Kaut arī K. Ulmaņa autoritārā režīma pilsonisko un politisko tiesību ierobežojumi negatīvi ietekmēja valsts iedzīvotājus, tomēr šīs darbības nemaz nevar salīdzināt ar tiem tiesību pārkāpumiem, kurus veica totalitārie režīmi, kas sekoja turpmākajos gados.

Secinājumi

Latvijas Republika tika dibināta kā apvienota, patstāvīga, neatkarīga un uz demokrātiskiem pamatiem balstīta republika. Līdzīgi kā visas valsts darbība, arī Latvijas policija tika radīta un turpmāk attīstījās, pamatojoties uz tiesību aktos nostiprinātām normām.

Pozitīvi var vērtēt policijas darba īstenošanu Latvijā starpkaru periodā, par ko liecina samazināta kadru mainība, profesionāla darbība, augsts atklāto noziegumu skaits, sabiedrības uzticība policijai un policistu vēlme strādāt valsts labā [17, 33].

Atjaunojot Latvijas valstisko statusu 1990. gada 4. maijā ar deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” [9], tika veikta arī visas tiesību sistēmas reforma un tās harmonizācija un attīstība, kura balstās uz cilvēktiesību normu ievērošanu. Latvija kļuva par neatkarīgu demokrātisko republiku, bet demokrātiskās valsts funkcionēšanas neatņemama sastāvdaļa ir cilvēktiesību ievērošana un visu iedzīvotāju labklājība un drošība.

Pārskatā par Rīgas prefektūras darbības pirmajiem desmit gadiem pilnīgi pamatoti tika atzīmēti, ka miers, kārtība un drošība, par ko gādā Valsts policija, pēc valsts dibināšanas Latvijas iedzīvotājiem bija ļoti nepieciešama [35]. Laikiem mainoties, šīs trīs galvenās lietas – miers, kārtība un drošība – joprojām ir policijas darbības objekti un joprojām ir svarīgas un nepieciešamas katram valsts iedzīvotājam kā Latvijā, tā arī citur pasaulē. Mūdienu policijai jāturpina pirmskara tradīcijas, īstenojot savus uzdevumus visas sabiedrības interesēs.

Tasks of the Police and Implementation in the First Years of Existence of the Republic of Latvia

Abstract

Section 89 of the Constitution of the Republic of Latvia states: “The State shall recognise and protect fundamental human rights in accordance with this Constitution, laws and international agreements binding upon Latvia.”

The goal of the article is to explore tasks of the police and their implementation in the first years of the existence of the Republic of Latvia, to offer the definitions of the concepts, make conclusions and proposals for further development of the Police law.

During the study, it was found out that a number of researches developed in the first years of existence of the Republic of Latvia have not lost their topicality even today. Based on the findings obtained in the course of these works and using the modern terminology, in the article there are given definitions of some concepts in the field of Police law.

Keywords: police law, history of Latvia police, tasks of the police, police activity, policing.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Deklarācija par Latvijas valsti: Latvijas valsts deklarācija: pieņemta 27.05.1920. No: *Likumu krājums*. 4, 31.08.1920.
2. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas valsts likums: pieņemta Satversmes sapulcē 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.
3. Latvijas Tautas padomes politiskā platforma: Latvijas Tautas padomes dokuments: pieņemts 17.11.1918. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1, 14.12.1918.
4. Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 01.06.1920. No: *Likumu krājums*. 4, 31.08.1920.
5. Noteikumi par aizsargu nodaļām pagastos: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 20.03.1919. *Latvijas Sargs*. 51, 21.03.1919.
6. Pagaidu noteikumi par iekšējās apsardzības organizēšanu: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 05.12.1918. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1, 14.12.1918.
7. Par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.07.1923. No: *Likumu krājums*. 87, 1923.
8. Par kara stāvokli: Latvijas Pagaidu valdības noteikumi: pieņemti 11.02.1919. *Latvijas Sargs*. 21, 13.02.1919.
9. Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu: LPSR AP deklarācija: pieņemta 04.05.1990. *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 20, 17.05.1990.
10. Par policiju: Latvijas Republikas likums: pieņemts 04.06.1991. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*. 31/32, 15.08.1991.

Ēriks Treļš. Policijas uzdevumi un to īstenošana pirmajos
Latvijas valsts pastāvēšanas gados

11. Par sapulcēm: Latvijas Republikas likums: pieņemts 18.07.1923. No: *Likumu krājums*. 87, 1923.
12. Policijas iekārta: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 27.04.1933. *Valdības Vēstnesis*. 95, 29.04.1933.
13. Policijas iekārtas noteikumi: Latvijas Republikas noteikumi: pieņemti 17.10.1929. No: *Likumu krājums*. 220, 1929.
14. Policijas un robežapsardzības dienesta apgērbu apraksts: Iekšlietu ministrijas noteikumi Nr. 11238: pieņemti 03.06.1926. *Valdības Vēstnesis*. 129, 14.06.1926.
15. Saeimas kārtības rullis: pieņemts 10.04.1929. *Valdības Vēstnesis*. 79, 10.04.1929.
16. Soda likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 24.04.1933. No: *Likumu krājums*. 134, 1933.

Literatūra

17. Bite, K. Policijas iestāžu vēsture Latvijā (1918–1940). No: *Vēsture: avoti un cilvēki. XIX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIII*. I. Saleniece, atb. red. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 2010.
18. Blūzma, V. Tiesiskās valsts pirmsākumi Latvijā. *Latvijas Vēsture*. 1, 1999.
19. *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. I. Ziemeles red. Rīga: Izglītības solī, 2000.
20. Čakste, J. *Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas, runas, dokumenti, raksti, vēstules*. Rīga: Jumava, 1999.
21. Dišlers, K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930.
22. Dravenieks, A. *Latvijas valsts un tiesību vēsture*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2006.
23. Eglītis, V. *Ievads konstitūcijas teorijā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006.
24. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. D. A. Lēbera red. Rīga: Fonds “Latvijas vēsture”, 2000.
25. *Latvju mazā enciklopēdija*. 1. sēj. A. Bilmaņa virsred., S. Melnalkšņa red. Rīga: Grāmatu draugs, 1932.
26. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 19, 06.07.1923.
27. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 28, 07.08.1923.
28. Mūsu policijas noorganizēšanas darbs (1918–1920). *Policijas Vēstnesis*. 60, 27.11.1923.
29. Niedre, A. Par Latvijas krimināltiesībām, tuvojoties Eiropas kritērijiem. *Latvijas Vēstnesis*. 4, 09.01.2001.
30. Paeglis, A. *Pērkoņkrusts pār Latviju*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994.
31. Par biržas noturēšanu. *Kurzemes Vārds*. 36, 27.07.1919.
32. Par iedzīvotāju drošību valstī 1928. gadā. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 366, 28.01.1930.
33. Pārskats par Iekšlietu ministrijas darbību mūsu valsts 5 gadu pastāvēšanas laikā. *Policijas Vēstnesis*. 57, 16.11.1923.
34. Pārskats par policijas darbību noziegumu apkarošanas lietās par laiku 1920.–1923. g. *Policijas Vēstnesis*. 59, 23.11.1923.
35. Rīgas prefektūras 10 gadu darbība 1919.–1929. g. *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 311, 02.07.1929.
36. Rīgas prefektūrā. *Policijas Vēstnesis*. 2, 04.05.1923.
37. Rīgas prefektūrā. *Policijas Vēstnesis*. 3, 08.05.1923.
38. Slepenu degvīna tirgotavu Kriminālpolicija uzgājusi pie Annas tirgus. *Kurzemes Vārds*. 37, 29.07.1919.
39. Spekulantiem atņemtas pārtikas vietas. *Kurzemes Vārds*. 37, 29.07.1919.
40. Šilde, Ā. *Latvijas vēsture 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 1976.
41. Tabelarisks pārskats par Rīgas pilsētas policijas iecirkņu darbību 1923. gadā. *Policijas Vēstnesis*. 39, 16.05.1924.

42. Tieslietu ministrijas darbība krimināltiesībās, Latvijas pastāvēšanas pirmajos 10 gados. *Jurists*. 7, 01.12.1928.
43. Vilde, K. Valsts drošība. No: *Latvija desmit gados: Latvijas valsts nodibināšanas un viņas pirmo 10 gadu darbības vēsture*. M. Ārona red. Rīga: Jubilejas komisijas izlaidums, 1928.
44. Žigure, A. *Latvijas policijas vēsture*. 3. sēj. Rīga: Fakts, 1998.
45. 1922. gadā uzliktie administratīvie sodi. *Policijas Vēstnesis*. 8, 29.05.1923.